
Szabadságperek a császárkori Rómában

A szabadság állapota (*status libertatis*) szerint Rómában az embereket két nagy csoportra osztották, éles különbséget téve szabadok és rabszolgák között. Azt gondolhatnánk, hogy az ókori társadalomban e beosztás alapján mindenkinek egyértelmű volt a jogállása. Ez azonban nem így volt: a gyakorlatban sokszor előfordult, hogy vitássá vált valakinek a státusza. Ilyen esetben pert lehetett indítani, melynek során egy rabszolgaként kezelt illetőről kiderülhetett, hogy valójában szabad ember, de fény derülhetett arra is, hogy egy szabadon élő (akár köztisztviselőnek is örvendő) személy valójában rabszolga. Mindez jól kitűnik a Iustinianus császár (527–565) parancsára megalkotott – *Codex Iustinianus* néven ismert – rendeletgyűjtemény anyagából. E törvénykönyvben ugyanis számos olyan császári leirat található, melyet olyan státuszperben bocsátottak ki, melyben valakinek a szabad vagy rabszolgaállapotát vitatták. E leiratok (*rescriptumok*) képezik a forrásanyagát *Judith Evans Grubbs* hét fejezetből álló, tekintélyes terjedelmű tanulmányának.

A neves amerikai ókortörténész az első fejezetben a forrásanyagról mondja el az általános tudnivalókat, sok-sok érdekes statisztikai adatot közölve a császári leiratokról, s rámutatva arra, hogy milyen jól működött a kommunikáció az egész birodalomban levelezés útján a nyugodtnak és békésnek egyáltalán nem mondható III. században, amikor a ránk maradt leiratok (vagyis a vitás jogi kérdésekre levél formájában adott császári válaszok) többségét kibocsátották.

A tanulmány második fejezete a státuszperek eljárási szabályaival, s különösen a bizonyítás problémáival foglalkozik. A szerző által vizsgált perek egy része annak megállapítására irányult, hogy egy ember szabad státuszú-e (*liber*) vagy rabszolga (*servus*), a perek másik része pedig annak kiderítésére szolgált, hogy egy szabad ember eleve szabadnak született-e (tehát *ingenuus*) vagy a szolgáltatásból szabadították fel (vagyis *libertinus* az illető). A tartományokban az ilyen ügyek elbírálása a helytartók kizárólagos hatáskörébe tartozott, alacsonyabb szintű bírók tehát ilyenkor nem járhattak el. A bizonyítás természetesen a felperes feladatát képezte. A tanúk és a kín-

vallatásnak alávetett rabszolgák vallomásai mellett elsősorban az okiratok tartalma szolgálhatott bizonyítékkul. Azt, akinek a státuszát éppen vitatták, nem volt szabad kínvallatásnak alávetni. Kivételt képezett az az eset, amikor a rabszolga felszabadításáról szóló végrendelet érvényességét vitatták: ilyenkor nem volt akadálya a gyanús körülmények között született végrendeletben felszabadított személy kínvallatásának.

A státuszperekben rendkívül fontos szerepe volt az okiratoknak. Ezzel kapcsolatban tudnunk kell, hogy Augustus császár parancsára minden törvényes gyermeknek minősülő római polgár születéséről bejelentést kellett tenni a hatóság előtt a születéstől számított harminc napon belül, ami alapján kiállítottak egy hivatalos okiratot. Marcus Aurelius ezt a szabályt a római polgárjoggal rendelkező törvénytelen gyermekekre is kiterjesztette. Alexander Severus az egyik leiratában rámutatott arra, hogy a szabadnak született státuszt (*ingenuitas*) csak okirattal lehet igazolni, ilyen ügyben a tanúk vallomása nem elegendő bizonyíték (C. 4.20.2).

A felszabadított rabszolgák esetében a szabadság állapotát többféle okirattal is bizonyítani lehetett. A rabszolga felszabadításakor a gazdának vagy a felszabadítottak adót (*vicesima*) kellett fizetnie a kincstár számára, ami a szolga értékének 5 százalékát tette ki, s aminek befizetéséről hivatalos okirat készült. Egy ilyen okirat egyértelműen bizonyította a felszabadítás tényét. Végrendeleti úton történő felszabadítás esetén természetesen a végrendelet egyik példányát lehetett tárgyi bizonyítási eszközként felhasználni.

Fontos kiemelni, hogy az a rabszolgasorban lévő személy, aki szabad státuszának vallotta magát, nem indíthatott pert: helyette (érdekében) valaki másnak, egy olyan személynek kellett pert indítania, akinek a szabad állapota vitán felül állt. Ilyen ún. *adsertor*ként legtöbbször rokonok, barátok, ismerősök léptek fel, az alperes pedig természetesen az a személy volt, aki a vitatott státuszú illetőt rabszolgaként a hatalmában tartotta. A szerző itt felsorol néhány tipikus esetet. A jogviták egy részét olyan ügyek képezték, amikor az ígért vagy előírt felszabadítás elmaradt: pl. a rabszolgatartó nem szabadította fel a szolgáját, holott korábban ebben megegyezett vele; a tulajdonos azzal a feltétellel adta el a szolgáját, hogy a vevő bizonyos idő múlva vagy bizonyos feltétel beálltakor felszabadítja a szolgát, a vevő azonban nem tartotta be a szerződés e részét; a gazda a végrendeletében arra utasította az örökösét, hogy a szolgáját szabadítsa fel, az örökös azonban ennek az utasításnak nem tett eleget. Ebben az utóbbi esetben – egy császári rendelet értelmében – kivételesen maga az érintett rabszolga is pert indíthatott az új gazdájával (régí gazdája örökösével) szemben a végrendeletben foglaltak teljesítése végett.

A tanulmány harmadik fejezete az emberrablás (*plagium*) büntetével és annak következményeivel foglalkozik. Manapság emberrablás esetén az elkövetők legtöbbször váltságdíjat követelnek az elrabolt személy szabadon bocsátása fejében. Az ókori világban az emberrablók általában másképp jártak el: elraboltak valakit (akár szabad embert, akár rabszolgát), s azt eladták a rabszolgapiacra. Ha az elrabolt személy szabad volt, az eladás révén ténylegesen rabszolgasorba került, jogilag azonban szabad maradt. Az ilyen elrabolt, majd eladott személyek ügyében indított státuszperekre is találhatunk példákat a iustinianusi Codexben. A szerző itt részletesebben foglalkozik pl. Aurelius Papias ügyével (C. 4.55.4). Papias esetében egyrészt az az érdekes, hogy őt a saját rabszolgái (!) adták el (nyilván erőszakkal, feltehetőleg egy utazás során) rabszolgának, másrészt az, hogy Papiast egy későbbi gazdája felszabadította, s így Papias végül is annak megállapítását kérte a bíróságtól, hogy ő nem felszabadított rabszolga, hanem szabadnak született polgár. Az emberrablást egyébként a *lex Fabia de plagiaris* rendelte büntetni; a szankció a köztársasági korban még csak pénzbüntetés volt. A császárkorban a szabad emberek jogellenes adásvételében (akár eladóként, akár vevőként) résztvevő (és a valós tényeket ismerő) előkelő polgárokat (*honestiores*) száműzetéssel és vagyonuk felének elkobzásával büntették, az alacsonyrendű polgárokat (*humiliores*) pedig ilyen esetekben keresztre feszítették vagy bányamunkára ítélték.

A következő fejezetben a szerző a hadifogságba esés és a fogságból való kiváltás jogkövetkezményeit vizsgálja a császári leiratok tükrében. Az ellenség fogságába esett személy a római jog szabályai szerint rabszolgává vált, s ezzel minden korábbi jogát elvesztette. Azok azonban, akik a fogságból visszatértek, visszanyerték korábbi jogállapotukat. (Lényegében – fikcióval élve – úgy tekintették, mintha az ilyen személyek nem is lettek volna hadifogságban.)

Az egyik leiratban egy érdekes ide vágó történetről olvashatunk. Egy római házaspár hadifogságba esett. A fogságban is együtt maradtak, ahol egy lányuk született, akit Sarmatiának neveztek el (valószínűleg azért, mert a barbár szarmaták fogságába kerültek). Az apa meghalt a fogságban, az anyának azonban a leánnyal együtt sikerült kiszabadulnia és visszatérnie a fogságból. Ezek után Sarmatia jogállása képezte vita tárgyát. A császár az ügyben úgy nyilatkozott, hogy a leányt megilleti a szabadnak születettek jogállása, de törvénytelen gyermeknek minősül, mivel szülei kapcsolata a hadifogság ideje alatt nem tekinthető törvényes római házasságnak. (Rabszolgává válásukkal a házasságuk megszűnt.) Ha az apa is visszatért volna a fogságból, a házasság visszaállt volna (úgy kellett volna tekinteni, mintha

nem szűnt volna meg). *Sarmatia* pedig ebben az esetben törvényes (és apai hatalom alatt álló) gyermeknek minősült volna (C. 8.50.1).

Az ellenség fogságából sokakat kiváltottak. Ha ezt a rokonok tették (ami egyébként erkölcsi kötelességük volt), a kiváltott személytől nem lehetett az ellenség számára kifizetett váltságdíj megfizetését követelni. Ha azonban más váltotta ki a foglyot, a kiváltott személy adósi pozícióba került: köteles volt a váltságdíjat megfizetni, s ha erre nem volt képes, akkor az adósságát le kellett dolgoznia. Ilyen esetben a kiváltott személy *de facto* rabszolgasorba került, *de iure* azonban szabad státuszúnak számított (s ha eredetileg szabadnak született, akkor az *ingenuus* jogállás is megillette). Jogviták akkor keletkeztek, ha a hitelező a váltságdíj összegének ledolgozása után sem bocsátotta el hatalmából a fogságból kiváltott személyt. Az is előfordult, hogy az adós idő közben (pl. öröklés útján szerzett vagyonból vagy egy harmadik személy ajándéka vagy hitelezése folytán) képessé vált adóssága kiegyenlítésére, a hitelező azonban a felajánlott szolgáltatást jogellenes módon visszautasította. Egy császári leirat szerint ilyenkor a helytartó a pénz átvételére és a rabszolgasorban tartott személy elbocsátására kényszeríthette a hitelezőt (C. 8.50.6).

Olyan hitelezők is akadtak azonban, akik még súlyosabban visszaéltek hatalmukkal. Egy *Claudius* nevű férfi levelében elpanaszolta *Diocletianus* császárnak, hogy az az asszony, aki az ő szabad születésű leányát kiváltotta az ellenség fogságából, a lányt prostitúcióra kényszerítette, bemocskolva ezzel annak tisztaságát és becsületét. A császár válaszában elrendelte, hogy a helytartó – a levélben előadott tényállítások bizonyítása esetén – azonnal szabadítsa ki a lányt az asszony hatalmából, hozzátéve, hogy a bűnös asszony számára a váltságdíj összegét nem kell megfizetni (C. 8.50.7).

Érdekes kérdések merültek fel abban az esetben, ha a váltságdíj törlesztésének időszaka alatt a fogságból kiváltott (szabad jogállású, de rabszolgasorban élő) nőnek gyermekei születtek. Ilyen esetben a gyermekek szabadnak születtek, akkor is, ha az anyjuk egy rabszolgától esett teherbe, ahogy ez egy *Basilina* nevű nővel történt (C. 8.50.16).

A váltságdíj ledolgozásának időtartama esetenként igen hosszúra is nyúlhatott. Végül (408-ban) *Honorius* császár ezt az időszakot öt évre korlátozta, kimondva, hogy öt év elteltével az adós (a fogságból kiváltott személy) automatikusan szabadul a kötelemből (Sirm. 16).

A tanulmány ötödik fejezetében a szerző főként olyan esetekkel foglalkozik, amikor szökött rabszolgák szabad embereknek adták ki magukat. Ha később a nyomukra bukkantak, a gazdáik peres eljárásban kérhették a bíróságtól a rabszolgáállapotuk (és tulajdoni helyzetük) megállapítását. A szerző

nem említi, hogy a vitatott jogállású személyek ilyen ügyekben sem járhattak el peres félként; helyettük *adsertorok* töltötték be az alperesi pozíciót.¹

A birodalomban egyébként mindenfelé lehetett találni olyan személyeket, akik hivatásszerűen szökött szolgák felkutatásával foglalkoztak. A gazdák szökés esetén legtöbbször ezekhez fordultak, de az állam is segítette a szökevények kézre kerítését.² Azok a személyek, akik – a releváns tényekről tudva – szökött rabszolgákat fogadtak be, bűncselekményt követtek el. A szerző rámutat arra, hogy az ilyen személyek ellen lopás (*furtum*) miatt, illetve a már említett *lex Fabia de plagiaris* alapján is el lehetett járni, arról viszont nem tesz említést, hogy a szökött rabszolgák befogadásával a rabszolga megrontásának (*servi corruptio*) deliktuma is megvalósult.³

A számos ide vágó jogeset közül érdemes kiemelni egy Hostilia nevű nő esetét. A nő férjhez ment egy Eros nevű férfihez, akinek hozományt is adott. Már évek óta együtt éltek s gyermekeik is születtek, mikor Erosról kiderült, hogy valójában szökött rabszolga. Hostilia levelet írt a császárnak, melyben felvilágosítást kért gyermekei jogállásáról és hozománya sorsáról. Caracalla császár válaszában (C. 5.18.3) kifejtette, hogy a gyermekek szabadnak születtek, de törvénytelenek, a hozomány pedig visszakövetelhető Eros *peculiumából* (vagyis abból a különvagyonból, amit az a gazdájától kapott vagy kapni fog).

Néha előfordult, hogy valakinek a szabad státusza csak a halála után vált kérdésessé (ami többnyire öröklési jogvitákban fordult elő). Több császár is kimondta rendeletében, hogy a szabad jogállással kapcsolatban nincs helye vitának olyan személy ügyében, aki már több mint öt éve elhunyt, s akit mindenki úgy ismert, mint aki szabadnak született. Érdekes ebben a vonatkozásban egy Polla nevű nő esete. Polla anyjáról mindenki úgy tudta, hogy szabadnak született. A halála után azonban ezt egyesek kétségbe vonták. A részleteket nem tudjuk pontosan, de vagy azt állították, hogy Polla anyja felszabadított rabszolga volt (s ebben az esetben hagyatékának egy részére volt gazdája vagy annak gyermeke igényt tarthatott), vagy pedig azt állították, hogy az asszony szökött rabszolga volt (s ebben az esetben a leánya is rabszolgának született). Tekintettel arra, hogy a jogvita keletkezésekor a nő már több mint öt éve elhunyt, a leányának csak annyit kellett bizonyítania, hogy anyját az emberek szabadnak született asszonyként ismerték (C. 7.21.6).

1 Vö. Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014, 112.

2 Vö. Gedeon Magdolna: Szökött rabszolgák a római jog forrásaiban, in: Klio 2007/2, 101.

3 Vö. Sály Pál: A *servi corruptio* mint *praetori delictum*, in: Jogtudományi Közöny 2010/7–8, 376.

A közvélekedésnek (*opinio publica*) más esetekben is döntő szerepe volt. Egy Orcina nevű asszony egy előkelő városi tanácsos *aedilis* tisztségét betöltő fiáról azt állította, hogy az az ő rabszolgája, mivel annak anyja, aki már elhunyt, az ő rabszolgája volt. Diocletianus császár azt írta Orcinának, hogy ha az *aedilis* annak tudatában pályázott a hivatalára, hogy anyja rabszolga volt (s így tudta azt, hogy ő maga is rabszolga), akkor őt az ügyet tárgyaló helytartó köteles megfelelő (nyilván igen súlyos) büntetéssel sújtani a közhivatal méltóságának megsértése miatt. Ha azonban az *aedilis* a valós helyzetről nem tudott, mert az anyját mindenki szabad jogállásúnak ismerte, a helytartó köteles őt (büntetés kiszabása nélkül) a tulajdonosának (vagyis Orcinának) átadni (C. 10.33.2). A perben természetesen – ahogy arra a szerző is rámutat – azt is bizonyítani kellett, hogy az *aedilis* anyja valóban a felperes rabszolgája volt, s a tulajdoni igényt ennek bizonyítása esetén is csak akkor lehetett érvényesíteni, ha az anya halálától még öt év nem telt el.

Önmagában egyébként az idő múlása sem a szabadság megszerzését, sem annak elvesztését nem eredményezhette. Diocletianus egyik rendelete értelmében az a rabszolga státuszú személy, aki húsz éven keresztül jóhiszeműen szabadként élt, szabad státuszúvá vált (C. 7.22.2). A szabaddá válásnak ezek szerint fontos feltételét képezte a jóhiszeműség (vagyis a valós tények ismeretének hiánya). Egy szökött rabszolga tehát akármilyen hosszú időn keresztül is élt szabadon, jóhiszeműség hiányában – csupán az időmúlás következtében – nem válhatott szabaddá. Diocletianus egyik leiratában megnyugtatóan közölte egy Aemilia nevű hölgygel, hogy a szökött rabszolgája semmiképpen sem élhet elévülési kifogással (*longi temporis praescriptio*) a tulajdoni igényével szemben (C. 6.1.1).

Az az elv, hogy a *de facto* szabadság önmagában nem eredményez fel szabadulást, egy másik esetkörben is érvényesült. Sokszor előfordult, hogy egy rabszolgatartó hosszú éveken keresztül házasságszerű viszonyban élt az egyik rabszolgánőjével, a kapcsolatukból gyermekek is születtek, akiket apjuk a szabad gyermekekhez hasonlóan nevelt fel. Az ilyen gyermekek azonban – kifejezett felszabadító aktus hiányában – az anyjukkal együtt rabszolgának minősültek. A szerző nem említi, hogy a klasszikus római jog e szigorú szabályain később Iustinianus a következőképpen változtatott: abban az esetben, ha a rabszolgatartónak nem volt törvényes felesége, s a haláláig házasságszerű viszonyban élt a rabszolgánőjével, akitől gyermekei is születtek, akkor e gyermekek gazdájuk halálával az anyjukkal együtt – ellenkező végrendeleti intézkedés hiányában – szabadokká váltak, sőt, a

gyermeknek ilyen esetben – az anyjuktól eltérően – szabadon születetteknek (*ingenui*) minősültek (C. 6.4.4; 7.15.3).⁴

Az is előfordult, hogy felszabadított rabszolgák szabadnak született személyeknek adták ki magukat, hogy így betölthessenek olyan hivatalokat, melyek kizárólag az *ingenui* számára voltak elérhetők. A *lex Visellia* értelmében azokat a felszabadítottakat, akik ilyen csalárd módon eljárva nyertek el valamilyen hivatalt, *infamiával* sújtották, ami által jogképességük korlátozottabbá vált. A felszabadítottak jogszerűen csak úgy kerülhettek a szabadnak születettek számára fenntartott hivatalokba, ha a császártól megkapták az „aranygyűrűk viselésének jogát” (*ius aureorum anulorum*), mely esetben – fikcióval élve – úgy tekintették őket, mintha szabadnak születettek volna.

Arra is akad példa a leiratok anyagában, hogy a gazdák a rabszolgáikkal, vagy a volt gazdák az egykori (általuk felszabadított) szolgálkikkal öszejátszottak a hatóság megtévesztése érdekében, azt állítva a szolgálkáról (vagy volt szolgálkáról), hogy azok szabadon született polgárok. Egy asszony például a haláláig házasságszerű kapcsolatban élt az egyik rabszolgájával. Mindenkinet azt mondták, hogy a férfi szabadnak született, de a barbárok fogságába esett, ahonnan az asszony váltotta ki. Egy hivatalos eljárást is lefolytattak, melyben bizonyítást nyert általuk a férfi *ingenuus* státusza. A férfi valójában rabszolga volt, s az is maradt, mivel az asszony nem szabadította fel. Mindezt az elhunyt asszony Theodora nevű leánya írta meg Diocletianus császárnak (C. 7.20.1), nyilván pénzügyi megfontolásból. Theodora motivációit elemezve, a szerző úgy véli, hogy az elhunyt asszony feltehetőleg a szeretőjét is részesítette a hagyatékából, ami a leány érdekeit sértette. A férfi – rabszolga státuszának igazolása után – valószínűleg az örökös pozícióban lévő Theodora tulajdonába került.

A hatodik fejezet elején a szerző további olyan forrásokat tár elénk, melyek a gyakorlatban előforduló státuszvitákra, illetve különféle – e körbe tartozó – visszaélésekre utalnak. Suetonius szerint az országutakon közlekedőket – szabadokat és rabszolgákat egyaránt – gyakran érték támadások: foglyul ejtették, majd arra kényszerítették őket, hogy az itáliai földbirtokosok dologházaiban (*ergastula*) rabszolgamunkát végezzenek (Aug. 32). Hadrianus egyik leiratából arra következtethetünk, hogy a római polgárok végrendelkezésének tanúi néha – jogellenes módon – rabszolgák voltak: a *rescriptum* szerint azonban a tanúk szabad státuszát nem kellett vizsgálat tárgyává tenni, ha a végrendelet lepecsételésének időpontjában mindenki

4 Vö. Sály Pál: Iustinianus császár egyházpolitikai rendelkezései, Szent István Társulat, Budapest, 2012, 233.

úgy tudta, hogy a tanúk szabadok, s a tanúk jogállását az öröklési jogvita keletkezéséig senki nem vitatta (C. 6.23.1). Külön problémát jelentett azon szabadnak született személyek jogállása, akiket csecsemő korukban a szüleik kitettek, majd akiket mások rabszolgaként felneveltek: az ilyen – görögül *threptoi*-nak nevezett – személyek státuszával kapcsolatban számos császári döntés született, melyek hatálya azonban csak egy-egy tartományra terjedt ki (vö. Plin. Ep. 10.65–66).

A fejezet további részében a szerző egy – a keleti tartományokban elterjedt – szakrális jellegű rabszolga-felszabadítási móddal s annak jogkövetkezményeivel foglalkozik. Nagyszámú felirat tanúsítja, hogy a birodalom keleti provinciáiban a rabszolgákat gyakran egy-egy istenség tulajdonába adták. Egy ilyen szertartás után a szolga lényegében szabaddá vált, a volt gazdája vagy annak örökösei többé nem kezelhették rabszolgájukként. Az így felszabadítottaknak bizonyos napokon az adott istenség templomában kellett meghatározott szolgálatot ellátniuk. A volt tulajdonos cserébe általában valamilyen kérése teljesítését kérte az istenségtől. A szertartás során azt is ki lehetett kötni, hogy az istenségnek felajánlott szolga időnként köteles szolgálatot teljesíteni a volt urának is annak haláláig. A szerző a forrásokból arra következtet, hogy az ily módon felszabadított szolgákra Caracalla császár híres, 212-ben kibocsátott rendelete, mely – kevés kivételtől eltekintve – a birodalom minden szabad lakosának megadta a római polgárjogot, nem vonatkozott. A pogány isteneknek felajánlott szolgák tehát szabadok lettek, de 212 után sem váltak római polgárokká.

A tanulmány utolsó fejezetében arról olvashatunk, hogy milyen változások történtek a iustinianusi korban a szabad személyi státusszal kapcsolatos szabályok körében. A császár 528-ban eltörölte a *lex Fufia Caninia* rendelkezéseit, melyek korlátozták a végrendeleti úton történő rabszolga-felszabadítást (C. 7.3.1). A *senatusconsultum Claudianum* szabályait Iustinianus szintén hatályon kívül helyezte (e szenátusi határozat értelmében az a szabad státuszú nő, aki más rabszolgájával nemi viszonyt folytatott, s azt a szolga gazdájának tiltakozása ellenére nem hagyta abba, büntetésül rabszolgává vált). A császár a *Latini Iuniani*, valamint a *peregrini dediticii* kategóriáját egyaránt eltörölte (az előbbi kategóriába azokat sorolták, akiket az ősi felszabadítási módok mellőzésével vagy a 30. életévük betöltése előtt szabadítottak fel, az utóbbi kategóriába pedig azok tartoztak, akik felszabadításuk előtt súlyos büntetésben részesültek). Iustinianus egyik rendeletének értelmében minden kitett (s mások által felnevelt) gyermeket szabadon született státuszúnak kellett tekinteni (C. 8.51.3). Egy másik rendeletében a császár kimondta, hogy a szabadságperekben nincs szükség többé *adser-*

torok alkalmazására, tehát mind a magukat szabadnak valló, de rabszolga-ként élő személyek, mind pedig azok a szabadként élők, akiknek a szabad státuszát kétségbe vonták, személyesen járhatnak el (felperesként, illetve alperesként) saját ügyükben (C. 7.17.1).

A iustinianusi korban tehát fontos jogpolitikai cél volt a szabad státusz elnyerésének támogatása. Ugyanakkor azonban – amint azt a szerző a végső konklúziók között kiemeli – megindult a *colonusok* röghöz kötése, aminek következtében az addig szabad mezőgazdasági földhaszonbérlők egyre inkább félszabad állapotúvá váltak. Így e késő római korban fokozatosan kialakult egy új személyi státusz, ami a szabadság és a rabszolgaság állapota közötti helyzetet jelentett.

Judith Evans Grubbs: Between Slavery and Freedom. Disputes over Status and the Codex Justinianus (Rabszolgaság és szabadság között. Státuszviták és a Codex Iustinianus). In: Roman Legal Tradition 9 (2013), 31–93.

Sáry Pál